

АКТУАЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА СЪСТОЯНИЕТО НА ВИШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ И НАУКАТА В БЪЛГАРИЯ И ТЕХНИТЕ ДЖЕНДЪР ИЗМЕРЕНИЯ

В контекста на развитието на съвременната икономика на знанието книгата на доц. д-р М. Матев, доц. д-р И. Зарева и доц. д-р А. Кирова¹ може да се открие като актуален научен труд, който систематизира резултатите от проучване на значими за България сектори, поставени в основата на икономическия растеж и конкурентоспособността. На вниманието на читателите е представено задълбочено проучване на висшето образование, науката и участието на мъжете и жените в тези сектори в началото на XXI век в нашата страна. През този период се осъществяват редица съществени изменения както в икономическата среда, така и институционалната рамка за развитие на висшето образование и науката.

Изборът на периода за проучване - след 2000 г. с акцент след 2007 г., е продиктуван предимно от намерението на авторите да изследват промените в нагласите на анкетираните преподаватели и студенти. Този период от развитието на висшето образование и науката в България е изключително предизвикателен по редица причини, три от които е необходимо да се отбележат. През посочения период страната се присъединява към ЕС и по този повод се интензифицират процесите на сътрудничество в рамките на Европейското пространство за висше образование и Единното европейско изследователско пространство. През 2010 г. с приемането на новия Закон за развитие на академичния състав (ЗРАС) съществено е променена институционалната рамка в тази област и във връзка с това е полезно да се изследват и представят първите резултати от това върху количествените и структурните параметри на академичния състав у нас.

Световната икономическа криза дава своето отражение и в България и след 2009 г. започва процесът на постепенно ограничаване на публичните ресурси, вкл. и на възможностите за държавно финансиране и подкрепа на висшето и образованието и науката, което влияе върху развитието на тези два сектора. От позициите на високата професионална експертиза на авторския екип от Института за икономически изследвания на БАН в книгата са представени аргументирани оценки на ключови моменти в динамиката на висшето образование, науката и техните джендър аспекти и така се обогатяват възможностите за вземане на ефективни управленски решения в тази област и на макро-, и на микрониво. Оригиналният авторски подход за интегриране на анализа на основни параметри на развитието на висшето образование и науката с динамиката на участието на жените и мъжете може да се характеризира като подходящо решение.

Основната цел на изследването, посочена във въведението, е да се направи социално-икономическа оценка на състоянието на висшето образование и науката в България в началото на XXI век, вкл. на техните джендър измерения,

¹ Матю Матев, Ирена Зарева, Алла Кирова (2014). Висшето образование и науката в България. Икономически, социални и джендър измерения. С.: „Проф. Марин Дринов“, 325 с.

въз основа на анализ на официална статистическа информация и на специализирано анкетно проучване сред преподаватели, изследователи и студенти във висши училища и научни организации и на тази база да се открият по-важните насоки за бъдещото развитие на системите с оглед изграждане на икономика, основана на знанието.

Успешно и във взаимна връзка са осъществени разнообразни научни задачи, които могат да се систематизират в две главни направления. От една страна, в процеса на приложение на избраната изследователска методика динамиката и основните характеристики на висшето образование, науката и техните джендър аспекти са анализирани от позициите на изискванията на Европейското пространство за висше образование и Единното европейско изследователско пространство. От друга страна, въз основа на резултатите от проведените емпирични изследвания са представени оценки на прилаганите политики и са формулирани изводи с научен и практико-приложен характер относно бъдещите насоки за развитие на висшето образование, науката и техните джендър аспекти.

На базата на възприетия методологически подход чрез проучване и систематизиране на официална статистическа информация и на резултати от авторитетни световни и европейски изследвания в областта на висшето образование и науката (проучване на Университета на Мелбърн от 2012 г., ежегодни доклади за джендър равнопоставеността по света и др.) са формулирани ключови изводи за състоянието и динамиката на изследваните обекти. Същевременно изводите се базират на резултатите от анкетно проучване, което се провежда по оригинална авторова методика за втори път - тук то е обогатено с модул, посветен на джендър аспектите. Анкетното проучване е проведено от авторите в края на 2012 и началото на 2013 г. с цел да се изследва отношението на преподаватели, изследователи и студенти към състоянието, проблемите и перспективите пред висшето образование и науката, като е поставен и нов акцент върху проучване на степента на равнопоставеност на мъжете и жените - преподаватели и учени. В проучването на висшето образование са включени преподаватели от 22 висши училища и студенти от 16 висши училища в страната; на науката - изследователи от 15 висши училища и от 15 института на БАН. Изследователският подход и методологията на изследването са аналогични на прилаганите от авторите в първото издание на изследването от 2007-2008 г., което създава предпоставки за сравнимост на резултатите и обогатяване на анализите и изводите.

Съдържанието на книгата, структурирана в три основни части, отразява логиката на проучването и съответства на основните аспекти, които са обект на анализа - висше образование, наука и участието на жените и мъжете в тези сектори от позициите джендър подхода.

В първа глава „Висшето образование в България - реалност и перспективи“ са представени резултатите от изследване на състоянието на сектора на висшето образование в контекста на изискванията на динамиката на Европейското пространство за висше образование. Въз основа на резултатите от проведеното анкетно проучване е направена характеристика на неговото качество, достъпа до и участието във висшето образование, съответствието между образователна подготовка и търсене на пазара на труда, възможностите за реализация на

младите специалисти, финансовата осигуреност на този сектор и източниците на финансиране, академичния състав и статуса на преподавателите, нормативната уредба на висшето образование и институционалната му структура.

Във втора глава „Науката в България в началото на 21 век“ са систематизирани резултатите от проучване на основни параметри на сектора през последните години: разходи за научноизследователска дейност, заетост в науката, финансова осигуреност (вкл. източници на финансиране и стимули за бизнеса за инвестиране в научни изследвания), материално-техническата база, социален статус на учените, отношението им към научната работа, достъп до научна работа в България, перспективност на професията „учен“ и съответствие на образователната подготовка на студентите и кариерата на учения, нормативна уредба и институционална структура на науката и насоки за нейното усъвършенстване.

В третата част „Жените и мъжете във висшето образование и науката в България“ са систематизирани резултатите от проучване на участието на жените и мъжете в тези два сектора и е характеризирано мястото на страната ни на европейската карта за равнопоставеност на двата пола в академичната общност. На основата на позиционирането на България в международните изследвания за равенството на жените и мъжете, европейските инициативи за насърчаване на такова равенство в академичните институции и българския „отговор“ на тях е очертано отражението на предприеманите европейски инициативи върху законодателната, институционалната и академичната практика у нас.

За целите на емпиричния анализ на промените в изследваните параметри на висшето образование, науката и техните джандър аспекти е систематизирана съответната информация като база за конкретни изводи и оценки. С формулираните оценки за изследваната динамика на процесите във висшето образование и науката (без да се подценява дискусийността на всяка оценъчна дейност в това отношение) изследването излиза извън рамките на традиционните проучвания в тези области и предлага ясни позиции, които имат потенциал както да усъвършенстват стратегическото управление на висшето образование и науката в бъдеще, така и да станат отправна точка на нови изследвания в тази сфера.

Откритите стратегическо управленски и финансови дефицити в областта на висшето образование и науката са разгледани като основни фактори за редица негативни аспекти в тяхното цялостно развитие у нас. Подчертано е, че нормативните актове, регулиращи дейността на висшето образование и науката, са непълни, често изменящи се, понякога противоречиви и недостатъчно обвързани помежду си и с останалата нормативна уредба в страната. Изследването разкрива, че съществуват проблеми във връзка с тяхното познаване, прилагане и спазване, като в същото време институционалните структури на висшето образование и науката също са недостатъчно функционални и ефективни. Аргументирано са систематизирани проблеми както в областта на възпроизводството на академичния състав, така и на достъпа до образование и научна работа, особено за определени социални групи от населението. Формулираните оценки на нормативната уредба на науката показват, че е необходимо по-нататъшното ѝ хармонизиране с европейските изисквания, критерии и показатели. На базата на сравнения със страните от ЕС се стига до извода, че в много отношения тенденциите в развитието на науката в

България са противоположни на тези в страните от Съюза. Тук се имат предвид както финансирането на науката, така и подходите за решаването на редица други проблеми от нормативно-институционален характер.

Висока оценка заслужават формулираните и систематизирани изводи за основни джендър проблеми в академичната общност: хоризонтална сегрегация по области на науката и научни дисциплини, характерна главно за сферата на научните изследвания, докато висшето образование се приближава към постигането на балансирано джендър композиране по този индикатор; тенденция към напускане на държавния научноизследователски сектор от страна на мъжете-учени, водеща до засилващото се феминизиране на науката; вертикална сегрегация на жените във висшето образование и науката както по академични длъжности (джендър различия в траекториите на типична академична кариера), така и по позиции в научното и административното ръководство; ниска степен на информираност и чувствителност на академичните служители - жени и мъже, за съществуващия джендър дисбаланс и други свързани проблемни области. Това е разгледано като един от факторите за доминиране в оценките на анкетираните жени и мъже на по-общите проблеми във висшето образование и науката, вълнуващи в еднаква степен представителите на двата пола – бавни темпове на напредък на академичната кариера у нас; застаряване на колегията; неравностойно спрямо европейските учени участие в международни проекти; нелоялна конкуренция между изследователите; известна потиснатост на учените - жени и мъже, вследствие недостатъчно високия обществен престиж на професията.

В условията на нарастващ интерес към икономическите, социалните и джендър аспектите на висшето образование и науката вниманието на читателя може да се ориентира към редица изследователски постижения, които са систематизирани в няколко основни направления:

Представеният труд се характеризира с безспорни достойнства по отношение на направените изводи за състоянието и динамиката на висшето образование, науката и участието на жените и мъжете в тези сектори. С формулираните оценки за изследваната динамика на процесите във висшето образование и науката през разглеждания период той предлага ясни позиции и изводи, които имат потенциал както да усъвършенстват стратегическото управление на висшето образование, науката и джендър аспектите в тези сектори в бъдеще, така и да станат отправна точка на нови изследвания. В този смисъл книгата може да бъде полезна не само за действащите на ръководно и експертно ниво специалисти в тези сектори, а и за хората, които се подготвят и се усъвършенстват за успешна работа в областта на икономическите, социалните и джендър измеренията на висшето образование и науката.

Проф. д-р Маргарита Атанасова